

**HORVÁTH MARINITH FERENC, A GYULAI VÁR
PARANCSNOKA (1566)**

– Barkóczy László – Fülöp László –

A tanulmány időben messze viszi vissza az olvasót a magyar történelem egyik jelentős eseményéhez, Gyula várának elestéhez. Jelen írásban a körülbelül négy és fél évszázaddal ezelőtt élt és elhunyt Marinith végrendelete alapján szeretnénk felvillantani eseményeket, szokásokat, a kor nyelvhasználatát és helyesírását, szűk családi és országos történéseket.

Történelmi tanulmányaink alapján a legismertebb Szulejmán császár 1566. évi ostromai közül Szigetvár bevétele. Ezt megerősítik az irodalomban szerzett ismereteink is, hisz Zrínyi Miklós élete fő művében, a Szigeti veszedelem című 15 énekes eposzában megénekli, megörökíti dédapjának 1566. évi hőstettét. Kevésbé ismert, hogy ugyanezen hadjárat során esett el számos alföldi, erdélyi vár, köztük az itt bemutatandó Gyula is. A gyulai vár főparancsnoka Kerecsényi László volt, aki Zrínyi előtt Szigetvár élén állt. 1560-ban került Gyulára. Magának a várnak a parancsnoka a helyettese, Horváth Marinith Ferenc volt (a családnév írásváltozatairól később szólunk).¹

Felvetődik a kérdés, ki és mikor, milyen indíttatásból írt végrendeletet a 16. század közepén? Természetesen olyan ember, akinek volt mit maga után hagynia, s arra törekedett, hogy közvetlen családtagjait (feleségét, gyermekeit) ne érhesse semmi sérelem az ingatlanok és ingóságok öröklésében. A 'mikor' kérdésre pedig a válasz: akkor írt (íratott) testamentumot, ha nagyon beteg volt, vagy életét valamilyen közvetlen veszély fenyegette. Így tette ezt Marinith Ferenc is. Amint a végrendeletben részletesen olvasható, megnevezi feleségét, Ráskay Katalint. Sajnos név szerint már nem említi az élő, szeretett gyermekeit (így nem tudjuk, hogy hányan voltak), s említést tesz arról is, akivel felesége épp várandós volt, akit az Úr Istentől e világra várnak – mint írja.² Felsorolja a pénzét, ezüstműveit s egyéb vagyonát – igaz nagyon tömören. Úgy említi, hogy mindezt a házastársával együtt szerezte. E gondolatnál kissé meg kell állnunk. A Horvátországból származó, később bárói rangot kapott család sarja bizonyára rendelkezett önálló vagyonnal, magyarországi birtokokkal is. Azonban tudnunk kell, hogy felesége Zemplén vármegye egyik legvagyonosabb családjából származott. Az apának, Ráskay Zsigmondnak négy élő

¹ PAPP 1966. 229–230.

² PAPP 1966. 229.

gyermeke volt – három leány és egy fiú –, s ez utóbbinak csak leánygyermekei maradtak életben, ezért a család ezen ága már akkor kihalt. Tehát Ráskay Kata és leánytestvérei (Anna, Fruzsina) nagy hozománnyal léphettek be a házasságba.³ Erre utal a második férjének és családjának bemutatása is. A következőket olvashatjuk a Barkóczy családnál: „A család törzse I. László a Ráskay neves családba házassodván, családját vagyon- és rangban emelé...”.⁴ Megjegyzendő, hogy a feleség által a házasságba hozott vagyonról nem esik említés.

S hogy mikor írta a testamentumot Marinith? Ismert, hogy a török csapatok július 1-jén érkeztek Gyula városához. Körülbelül egy hónappal előtte, 1566 júniusában íródott a végrendelet. Apró ellentmondásra hívnánk itt föl a figyelmet: a borítólapon június 5-e, magának az okiratnak a végén pedig június 6-a szerepel, mindkét dátum az ő keze írásával. Feltehető, hogy a végrendeletet két napig írta. A külső lapon más (halványabb) tintát használt, viszont maga a főrész egy időben készülhetett, sötétebb fekete tintával, s a szövegben nem található megszakítás. Ebben megnevezi örökösei tutorait (gyám, pártfogó, védő személy), elsőként a főkapitányt, Kerecsényi Lászlót, akit a borítón egyedül külön is megemlít. Az irat végén még olvasható két fő a Draskovics családból (egyikük a zágrábi püspök), egy Perényi és három Melith családbeli. Érdeemes megfigyelni, hogy a gyámok közül öt horvát származású nemesi család sarja, s ez a választás bizonyára nem volt véletlen.

Ki is volt Horváth Marinith Ferenc? Több évszázad elteltével és nagyon hiányos genealógiai adatok összerakásával mit tudunk róla biztosan, és milyen apró momentumok feltételezhetőek az életével kapcsolatban? A család címerét és annak pontos leírását Siebmacher munkájából ismerjük.⁵ Ennek közepén található az úgynevezett boglárpajzson a család ősi, eredeti címerének a motívuma, a három pompon (bojt). Ez már főként a 17. századi adatokra utal. Így az is, hogy „magyarországi nemesi és címeres levelét öröklött nevének Horváthra változtatásával 1677-ben nyerte a trón iránti hűségéért és katonai kiválóságáért Leopold királytól.” Ezen állítás persze nem zárja ki, hogy ősei korábban már horvát nemesek lettek volna. Egyéb más magyar és horvát internetes forrásokkal és genealógiákkal megegyezően határozottan kiderül, hogy horvátországi, onnan elszármazó nemesi – később, 1690-ben bárói rangot kapott – család sarjáról van szó. Tehát nevében a később szereplő Horváth névrész eredetileg csupán származására utalt, nem tartozott szorosan a névhez. (Ezért is írták többen Horváth vagy Muranicz alakban. Azaz megkülönböztető név lehetett, amely eleinte aliasként állt a két név között, majd később ezzel került be a magyar nemesek, illetőleg bárók közé.) A kevés számú, hiányos és pontatlan adat alapján a Muraniczot (Marinith) feltehetjük az illető családnevének, mivel a Ferenc (Franciscus) keresztnév nem vitatható. Siebmacher szerint ez valamikor a birtok-

³ NAGY 1862. 634–638.

⁴ NAGY 1857. 197.

⁵ SIEBMACHER–CSERGHEŐ 1893. 246–247.

központot jelenthette ugyanúgy, mint a legtöbb magyar nemes család esetében. Azt írja: a horvát „Món de Moranice” családból/családnévből eredt. Ezt a nevet tekinti mérvadónak Ivan Bojničić⁶ is, aki szlavóniai eredetűnek tartja a családot. Miért is van e sok bizonytalanság a családnévvvel kapcsolatban? Maga a végrendelet írója is két alakban rögzíti a saját nevét: az első sorban Marjnyth, az aláírásban elnagyolt Marjnjth formában. Az itt leírtakon kívül egyéb forrásokban más nemesi családokba történt beházasodáskor olvasható: Muranicz, Marinics, Marinith, muraniczai Horváth stb. Véleményünk szerint a vezetéknev akkori alakja Marinić lehetett. Elsősorban azért, mert viselője biztosan tudta a saját nevét. Sőt, még azt is érezte, hogy a név végén ejtendő délszláv *ć* nem felel meg hangértékében a magyar *cs*-nek, ezért azt *th*-val jelölte.

A Horvátországban működő Horvát Nemesi Kar névállományában nem találkozzunk a Marinić család állítólagos, ott élő utódainak vezetéknévvel. Egyébként a horvát családleírás szerint korábban, majd később is leszármazottaik éltek Horvátországon kívül Dalmáciában és Szlovéniában is. (A Dalmácia nemesi családjait ismertető Hayer⁷ viszont nem említi könyvében e nevet.) Eszerint az első írásban rögzített névviselő Petar Marinić, aki 1466-ban élt, a dalmát tengerpartról származott. A családnév eredetét a Marinus latin keresztnévben kereshetjük. Korai viselője Szent Marinus volt, föltehetően ő lehetett hatással e név divatosá válásában. A keresztnév alapja a latin *marinus* (tengeri, tenger melléki) melléknév. Ebben az esetben a *marin* tő megkapta a szláv nyelvben az *-ics* (fia, utódja jelentésű) képzőt. Természetesen az itt leírtak mind adatok, a határozott bizonyításhoz azonban kevesek. Legvalószínűbbnek mégiscsak az tűnik – mint korábban említettük –, hogy a predikátum a birtokhelyből származik. (Szlavónia nemesei közt is olvasható Horwath András, László és Péter nevű – 1513, 1517 és 1520 –, akiknek a birtokközpontja Morawcz vagy Morawecz, másképp: Marinovac volt.⁸)

Marinith Ferenc magánéletéről a fentebb leírtakon kívül szinte semmit sem tudunk. Így sok kérdés marad megválaszolatlanul, például: ő vagy valamelyik őse mikor telepedett át magyar nyelvterületre; hol, mikor és mennyire tanult meg magyarul beszélni és főként írni? Ez az utóbbi legfőképpen a végrendelet írásának elemzéséhez lenne fontos. Hol és milyen körülmények között ismerkedett meg a Zemplén megyében élő Ráskay család lányával, akit feleségül vett, és sorolhatnánk tovább. Magának a végrendeletnek a sorsa is érdekes, hisz az Országos Levéltárban a Barkóczy család levéltári részlegében őrzik, és ott maradt az utókorra. Bár az okirat útját el tudjuk képzelni. Mivel Ráskay Katalin első férje halála után újra férjhez ment, mégpedig Barkóczy Lászlóhoz (*1505 k., †1577), valószínűleg vihette magával a végrendeletet. (Ez utóbbi házasságából a családtörténet szerint csupán egy fiú, az ifjabb László érte meg a felnőttkort.) Ugyanis a családi levéltár 1591. évi csomójában található okirat szerint ez év február 8-án osztozott meg a végrendelet-

⁶ BOJNIČIĆ 1899. 125.

⁷ HAYER 1899.

⁸ ADAMČEK-KAMPUŠ 1976. 61, 96, 129.

ben leírtak alapján fiával, Horváth Miklóssal a korábbi vagynonon.⁹ Mindez bizonyítja, hogy újabb házasságával vihette magával a korábbi családi iratanyagot, s mint látjuk, erre szüksége is volt a későbbiekben. Megjegyezzük, ebben a korban gyakori volt a második, sőt többedik házasság mind a férfiaknál, mind a nőknél. A gazdag nemesi családokban fontos volt mind több utód nemzése. Nagy volt a gyermekhalandóság, a nevet pedig tovább kellett vinni, a birtokot örökölni, annak megszthatatlanságát fiágon biztosítani. S mivel az állandó harcokban sok férfi elesett, feltétlenül szükség volt minél több férfiutódra.

Kérdés számunkra az is, hogy miért éppen Marinith Ferenc lett a gyulai vár kapitánya, hisz a város távol volt mind Horvátországtól, mind Zemplén megyétől. Bizonyára politikai, hadászati szempontból nem volt véletlen a küldetése.

Gyula várát a 15. század első felében Maróti (Maróthi) János macsói bán építtette. Majd a vár több építési periódus után nyerte el alakját a középkor végéig. Mindezt az elmúlt évtized régészeti és műemléki kutatásai is megerősítették. (Szingtén a Marótiak építették a városban az azóta elpusztult Ferenc-rendi templomot és kolostort is.)¹⁰ 1482-ben a Maróti család kihalásakor királyi birtok lett a város, s így Mátyás király a fiának, Corvin Jánosnak adományozta. Halála után az özvegye, Frangepán Beatrix kezére került a vár, s a 16. század első felében már a második férje, Brandenburgi György birtokolta azt. 1552-ben újra a király szerezte meg, mivel az előre nyomuló törökkel szemben kulcsfontosságúvá vált a helyzete. A várat folyamatosan javígtatták, majd 1562-ben Paolo Mirandola itáliai hadmérnök ötszögű bástyákkal erősítette meg.¹¹

Gyula város oklevéltárában időrendben a következő, általunk kivonatolt utalásokat találjuk a várra, az ott lakók életére és magára Marinith Ferencre (az okiratok számát az irodalomban közöljük).¹²

1553. március 12.

Olcharovich Demeter és *Franciscus Marinith* kapitány levele Castoldohoz: Sárkány Farkas magánál tartotta az őrség zsoldját, ezért lecsukták; további zsoldot kérnek katonáik számára.

1556. március 11.

Olcharovich, Jász Lukács és *Franciscus Marynith* levele Wernher György kapitánynak arról, hogy a váradi püspök a király által rendelt zsoldot magának tartotta.

1557. június 8.

Mágochy Gáspár főkapitány levele Nádasdy Tamás országbírónak: Horváth Ferenc főkapitány az uralkodónál panaszkodik, hogy Mágochy jószágából a katonák részére valamit lefoglalt, pedig inkább vigyázni kellene vele.

⁹ PAPP 1966. 229.

¹⁰ FELD 2000. 257–280.

¹¹ PARÁDI 1961–62. 135–165, 152–156, 215; DOMOKOS 2000. 23–24, 26.

¹² VERESS 1938.

Horváth Marinith Ferenc, a gyulai vár parancsnoka (1566)

1557. november 1.

A király Horváth Marynith Ferenc gyulai várkapitánynak adományozza a váradi Szent Anna monostorhoz tartozó Kyralsagh és Donath Békés megyei falvakat, de az apácáknak továbbra is kiadja a járandóságát.

1561. július 21.

„Franciscus Horvath Marinith” gyulai kapitány lemondott tisztéről, és kéri zsoldhátraléka kifizetését. A király a Magyar Kamarának küldött leiratában kérdezi, hogy mi a véleményük az ügyről.

1564. augusztus 7.

Kerecheni László főkapitány okirata: Marynith Horváth Ferenc bérbe vette az aradi káptalan jószágait évi 150 magyar forintért.

1566. január 20.

Horváth Marynith Ferenc vicekapitány írja Schwendi Lázárnak: a törökök a befagyott mocsarakon keresztül ostromolni készülnek Gyulát.

1566. február 4.

Az előzőekben írtakra reagálva: a törökök elvonultak.

1566. március 25.

A törökök ismét készülődnek.

1566. április 5.

Schwendi főkapitány Károly hercegnek: Kerecheni (aki még nincs a várban) helyettese, Horváth Ferenc „nagyon ügybuzgó”.

1566. április 12.

Marynith Horváth Ferenc hívja Kerechenit, mert nő a török veszély.

1566. április 17.

Marynith levele: sikeresek a csatározások a törökkel.

1566. május 5.

A török csendes.

1566. május 26.

Marynith Ferenc névtelennek írt levele: a temesvári pasa erős haddal közeledik. A Tokajból hozatott 100 hordó bort a váradiak feltartóztatták, csak 18-at engedtek át, mert nem fizettek érte harmincadot.

1566. június 6.¹³

Horváth Marynith Ferenc megírja a végrendeletét.¹⁴

Mint fentebb említettük, a vár ostroma 1566 nyarán bekövetkezett. A magyarok tizenegyszer verték vissza Szulejmán szultán seregeit. A több hétig tartó ostromállapot végül tarthatatlanná vált, mivel az ivóvíz és az élelem elfogyott, ezért a magyarok szeptember elsején föladták Gyula várát. A város és a vár elfoglalásá-

¹³ A végrendelet megtalálható: MOL P 21 (Barkóczy család levéltára) 1. csomó. No. 117.

¹⁴ RADVÁNSZKY 1879. 104–105.

val az egész Körös–Maros közén berendezkedtek a törökök, Gyula török végvár lett, amelyet a temesvári ejalethez csatoltak.¹⁵

Kerecsényi László főkapitányt a törökök elfogták és kivégezték. (Egyes adatok szerint vasra verve vitték Nándorfehérvárra, és ott történt a kivégzése.) Marinith halálának a napját nem ismerjük, okát viszont megörökítette Istvánffy krónikája: „Ezek között Marinics Ferenc lovashadnagy, Henyeinek s Ocsarovicsnak barátjok s tisztbéli tarsok, kiknek segítségekkel az gyulai dolog fennállott vala, szüntelen hidegleléstől és vérhasfolyásbéli betegségtől gyötrettetvén s bántattatván meghal...”.¹⁶ E hiteles forrásból tudjuk, hogy Marinith Ferenc nem az ostrom során, hanem betegségben hunyt el, mintegy megérezte előre, hogy végrendelete megírására feltétlenül szükség volt.

Néhány gondolatot érdemes írni a kapitány betegségéről. Nem véletlenül idéztük a korábbi kronológiában a tokaji bort, valamint a várost körülvevő mocsarakat. A hideglelés (más megnevezésekkel: hidegrázás, hidegláz, váltóláz) voltaképpen a malária régi népi elnevezése volt. A szabályosan visszatérő lázrohamot a város környéki mocsarakban élő szúnyogfajta terjesztette. E korban a betegségnek nem volt ellenszere, a kinint csak a 17. században kezdték alkalmazni. A másik betegsége a vérhas (dizentéria) volt, amely a vastagbél megbetegedése: hasmenéssel, görcsös hasi fájdalommal és szintén lázzal jár. Hazánkban főként a nyári hónapokban járványként lépett föl. A fertőző betegség elsősorban a rossz egészségügyi viszonyok között terjedt. Mint ismert, a vár hosszan tartó ostroma épp a nyári hónapokban volt. Feltehetően megfelelő tisztálkodási lehetőségre nem nagyon nyílt alkalom, s még az ivóvíz hiányával is küszködtek. Ismert tény, hogy a 16. században a várakban lakók rendszeresen bort ittak, félve a nem tiszta víz okozta fertőzésektől. Amennyiben nem tudtak elegendő bort szerezni és raktározni, akkor azt kevés vízzel hígították föl. Ezért lett volna szükség a már említett száz hordó tokaji borra, amelyből csak 18 jutott be a várba.

Tekintsük meg ezután Horváth Marinith Ferenc végrendeletét betűhív átírásban, amely több helyen eltér Papp László olvasatától! Csupán két betűt nem tudunk pontosan átírni, mivel a számítógépen nincs ilyen karakter. Ez az *sz*, amelyet 3 betűvel helyettesítettünk, valamint az egyszer előforduló *y*, rajta egy ponttal Draskovics György családnevében. A sorok végét a szokásos virgulával (|) jelezzük. Az átíráskor Varjas Béla útmutatóját vettük alapul.¹⁷

En horwath ferench Marÿnyth Az Romaj Es Magyar | orzagj Chazarnak es kiralnak gwlaban | Capitania. Adom Mindeneknek twdasara az kiknek | Jllÿk: hogi En Megh gondolwan ez Mastanj Jdenek | Nagi haborsagath ki Mastan ez zegin Magjar | orzagra Jwwende fw kephen Ez gwla warara es | warosara kikben Ennekem az En feiemeth es Jlethemeth | az wr Jsten segichigiwel, Jo kedwel kel

¹⁵ Gyula város honlapja: <http://www.gyula.hu/index.php>

¹⁶ ISTVÁNFY 2003. 404.

¹⁷ VARJAS 1982.

Horváth Marinith Ferenc, a gyulai vár parancsnoka (1566)

zerenchere | wetnē, Az kezensiges kerezteineknek elensige es dichesige Elen, az terekeknek elene – ākokaerth En | tezek Jlen testamentomoth, Elwzer Aianlon az | Kegelmes es Jrgalmas wr Jstennek: az En lelkiemeth az En wram es Meg walthom altal | az Megh fezwlt Nazareth be Jesws Christws | altal, Ennek wthana ha holthom tertinnek | En Minden fele marhamath penzemeth Rwhajmath | es Ezwsth miwemeth es Minden Newen Newezth | Marhath hagiō az En zerelmes hazas tarsomnak | Raskaj Kathalin a3zonnak: es az En zerelmes | germekimnek kik Mastan ez wilagon wadnak | es annak es kith az wr Jstentwl ez wilagra | waronk. Merth En mindenth az mith az Jsten | Adoth Egiwth lelthem az en zerelmes hazas tarsom | = wal, Twtorokath ezeketh hagiō Elezer kenergek | az En Kegelmes wramāk Maximjlianusnak Romaj | es magyar orzagi chazarnak hogi Meltostasek Megh | ol-talmaznj az En Arwajmath Mindeneknek elene | Anak wthana hagiō fw twtort draskowýth gergeth wramath | Zabragi pispeketh, es az .N. kerecheni lazlo wramath | es draskowith gaspar wramath, es az .N. prinj | gabriel wramath, es Melith gergeth ferencheth | es Janosth minth byzoth wrajmath es athamfiajth || Es kerem Ew .N. Es Ew kegelmeketh hogi Megh | tekenthwin az Jstenth es az En zolgalthomath otalmazak es taplaljak az En arwajmath | wgi Az mith Jsten zerinth tart-sok. Ez en testamētō | zerinth walo walasomath kezem Jrāsawal | es pechetem wel megh Erwssitem, | Kelth gwlan 6 Junj Anno dōnj 1566

Franc[iscus] horwath

Marjnjth mp.

P. H.

Külső borítóján:

1566 die. 5 Junj | corā me ladislao | kerechenj:[ezután egy vízszintes vonal alatt] Idem manu Ppia kerechenj

Utólag sötétebb fekete tintával ráírva a címzés fölé:

1566.

117

Fasc. 3 No 16.

A címzés alá:

Horvath Ferencz Testamen, | tuma mellyben minden javath | Feleségenek Raskay Katanak | es szuletendo Successora | nak hagyta

1566

Nro. [29 áthúzva] 6-& U. | Fasc 49. | 317

A testamentumban található latin és magyar nyelvű rövidítések feloldása a következő:

ā ē ō utána nazális következik (m vagy n), például: ākokaerth (annak okáért)

N nagyságos

Junj június

dōnj	domini
mp	manu propria (saját kezűleg)
corā	coram (jelenlétében, szeme előtt)
manu	Ppia manu propria (saját kezébe)
successor	örökös, utód.

A végrendelet legvégén az aláírástól balra, középen volt lepecsételve, mintegy érvényesítve, hitelesítve az okirat. A pecsét kissé ovális, mérete kb. 20 mm a legszélesebb részén. Viaszpecsét, s a viaszra gyűrűvel nyomták rá a mintát (címert?). Ennyi évszázad után természetesen nagyon rossz az állapota, elmosódott, szinte kivehetetlen az ábrázolása. Ismerve a Marinith (Muranicz) család címerét, talán a címerpajzs negyedik részében látható képpel egyezhetett meg, amelyet Siebmacher a következőképpen ír le: „jobbán a hajánál fogva török fejet tartó koronás, kettős farkú oroslán”. Valójában a végrendelet szövegének elemzésekor a pontos szfragisztikai leírása nem jelentős. A maga idejében viszont garantálta az irat titkosságát, bizonyította magát a tulajdont, valamint hitelesítette azt.¹⁸

A végrendelet szövegtani, nyelvészeti, helyesírási elemzését jelenségtípusokra csoportosítva tesszük meg, csupán pár példát hozunk a bizonyításukra. (Mint fentebb említettük, nem tudjuk, hogy írója mikor és hol tanult meg írni, ezért nem vonhatunk párhuzamot, nem kereshetünk hasonlóságokat és eltéréseket más kézzel írott korabeli szövegekkel.)

Legelőször azt kívánjuk kiemelni, hogy a kis- és nagybetűk használatában, a mondatok, tagmondatok központosításában teljes a következtelenség, semmiféle tendencia nem állapítható meg, ezért elemzését mellőzzük. A nagy *I* betűt gyakran *J*-vel helyettesíti, ilyenek: Jllýk, Jdenek, Jlen, Jrgalmas stb.

A szöveg magánhangzóinak jelölése

Hosszú magánhangzót egyetlenegy sem olvashatunk az oklevélben, mindet valamilyen rövid betűvel helyettesíti. Az *a*, *e* és *o* használata megfelel a mai írásképnek, írásuk nem tér el, de az *a* jelölhet *á*, az *o* pedig *ó* hangot is. (Az alábbi példák előtt elsőként a mai magánhangzót, utána az akkori jelöléseket szerepeltetjük.)

é – i	Ilethemeth, zegin, en, Elen, tekinthwin, kezensiges, elensige (a példákból kiderül, hogy bizonyos fokú <i>i</i> -zés tapasztalható a szavakban),
i – j	Romaj, Mastanj, Raskaj, Arwajmath Jsten, Jrgalmas, Jrāsawal
i – ŷ	Jllýk, wraýmat, Marýnyth
ö – e	Jdenek, tertinnek, Elezer, gerg (György), dichesege
ö – w	Jwwende, fw, Elwzer, Erwssitem, Ew
u – w	gwlaban, twdasara, haborwsagath, wr, Jesws

¹⁸ BERTÉNYI 1998. 279.

ü – w	fezwlth, Ezwsth, Egiwth
ü – i	miwemeth, pispeketh.

A mássalhangzók jelölése

Nem térnek el a ma használatos magyar betűformáktól a következők: b, d, f, h, l, p, r, s (a *zs* nem fordul elő egyetlen alkalommal sem). A rövid és hosszú mássalhangzók jelölése szintén esetleges és nem következetes. Jelöli a hosszúságot az *ennek*, *tertinnek*, *a33onnak*, ugyanakkor röviden írja a *kel*, *elensige*, *elene* stb. szavakban. Mivel hazánkban csak 1832-ben szabályozták egységesen a magyar helyesírást és az egyes hangoknak megfelelő betűket, ezért a 16. században iskolánként, mesterenként és egyénileg is eltérően oldottak meg hangjelöléseket. Marinith végrendeletében a következő megfeleltetések olvashatóak (a megfeleltetések a magánhangzók mintáját követik):

c – ch	ferench (kétszer)
cs – ch	Chazarnak, segichigiwel, pechetem
g – gh	megh (többször is)
gy – gi	Magiar, hagi (háromszor), nagi, hagiō
gy – g	Kegelmes, gwlaban, germekimnek
j – i	feiemeth, Aianlon
k – c, ch	Capitania, Christws
ly – l	kiral, Jlen
m – ē, ō	wethnē, hagiō (háromszor), wetnē
n – d, ō	wadnak (archaikus alak), testamētō
ny – ni, n	Capitania, kenergek
sz – 3	a33onnak, or3agj, Chazarnak
sz – z	Zerenchere, Elwzer
t – th	Jlethemeth, pispeketh, wramath, mith
ty – th	athamfajth
v – w	horwath, warara, warosara
z – s	Jesus, Meltostasek.

Alaktani jelenségek a végrendeletben

Már a 16. században is archaikusnak számítottak a következő szóalakok: *waronk*, *mindeneknek*, *Jwwende* (jövő idejű igealak), *wadnak* (vannak). Az írásban jelölt teljes hasonulás több esetben nem történik meg: *tarsom wal*, *pechetem wel*. Az *es* valamikor nyomatékosító szó, nyomatékosító elem volt. Hangalakja és funkciója csak később különült el. Még ekkor jelölte az *és*, valamint az *is* kötőszót is: *Chazarnak es kiralnak*; *es annak es*. Az egybe- és különírás következetes az igekötők önálló, különírt szóként történő jelölésében (*megh gondolwan*, *Megh tekinthwin*), azonban esetleges más esetekben (*fw kephen*, *Meg wathom*, *hazas tarsomnak*). A határozott névelőnek csak egyetlen alakja használatos még az iratban (az *Romaj*, az

kiknek, az terekeknek, az mith, az kezensiges). Az *a* névelőnk csak a 16. század végétől adatható. A század közepén még az *ez* is betölthette a névelői szerepet. Erre egy példát olvashatunk: „kik Mastan ez wilagon wadnak”. Néhány szó esetében nyelvjárási jelenséget tételezhetünk föl a szóalakban (az *í*-zést már említettük), ilyenek: Mastanj, gyermekimnek, tartsock, megh Erwssitem (ez utóbbi az *s* mássalhangzó két magánhangzó közti geminálódása, de lehet véletlen elírás is).

Végül meg kell említenünk azokat a szavakat, amelyeknek *jelentésében változás* állt be az évszázadok folyamán. Mivel számuk kevés, ezért nem részletezzük a jelentésváltozás fajtáit és okait.

Ezek a következők:

- marha < vagyon >
- ezüst mű < ezüsből készült tárgyak (ékszerek, fegyverek, étkezőkészlet stb.) >
- szerelmes < szeretett >
- leltem < szereztem >
- bizott < bizalmas, akiben megbízik >
- atyámfiak < közeli és távoli rokonai (például beházasodások révén került velük és családjukkal kapcsolatba) >
- táplálják < gondozzák, neveljék, gondoskodjanak róla > .

Marinith Ferenc végrendeletében családjáról nagy szeretettel, megbízott gyámjairól pedig kivételes tisztelettel szól. Ez valószínűleg nemcsak a kor elvárásainak felelt meg, hanem inkább egyéniségének, érzelmi hozzáállásának tulajdonítható. Emlékeztetjük az olvasót a még meg sem született gyermekre való utalására.

Családjá leszármazottai a nemesi genealógiákban később is követhetőek, megtalálhatók. Ezeknek pontos családfára felkerülése külön feladat volna, hisz a korabeli kelet-magyarországi nemes családok (főként Zemplén, Szatmár megye) utódai több nemzedéken át házasodtak össze a birtok, vagyon megtartása végett. Az utódok közül csupán néhányat emelünk ki, akik bizonyíthatóan ehhez a családi ághoz tartoztak. Elsőként nagykállói Kállay Miklós (írott adatok: 1651 és 1670; felesége Sztánkay Éva) fiát, Györgyöt említjük meg, aki már rokoni kapcsolatban lehetett a Marinith családdal. A 17. század végén vagy a 18. század elején horvátországi birtokukon telepedett meg, és ott terjesztette tovább a Kállayak ma is ott élő ágát. Az első írásos dokumentum Horvátországban velük kapcsolatban az, amely 1702-ben örökíti meg András Kállay és Katarina Bučić házasságát, akiknek Zágrábtól délre, Turropoljen (Turmező) volt birtokuk. Ebből következtetnek arra, hogy az apa 1670–1680 körül telepedhetett, költözhetett Horvátországba, s felesége talán horvát származású lehetett.¹⁹ Jelenleg a Horvát Nemesi Kar (Kollégium) tagjai az utódok. György révén kerülhettek Magyarországról az eredetileg magyar származású család lemenői-

¹⁹ Nikola Kállay írásbeli közlése alapján.

Horváth Marinith Ferenc, a gyulai vár parancsnoka (1566)

nek a tagjai. Időrendben a következő leszármazottakat soroljuk föl minden egyéb célú válogatást mellőzve:

a restaurátor nagykállói Kállay Miklós fiának, Ferencnek (*1670 körül, †1755 előtt) az első felesége báró muraniczi Horváth Mária volt (†1690);

1692-ben muraniczi Horvát János és neje, szalai Barkóczy Kata (részükre zálogosítja el Becski György Tasnád-Szántó és más birtokait);

Kállay György (*1721 k., †1783) feleségének véletlen egyezés alapján szintén Mária volt a keresztnéve (báró muraniczi Horváth Mária: *1730 k., †1766);

nagykállói Kállay János, az orosi ág megalapítója kétszer nősült. Második házasságából született János Péter nevű fia (*1736, †1810), akinek a neje báró muraniczi Horváth Katalin (*1741 k., †1828 Nagykálló); 1758-ban volt az esküvőjük;

Perényi István (Nyitra megyei főispán) és neje, báró muraniczi Horváth Éva (*1750 Nyírtass);

nagykállói Kállay György és neje, muraniczi Horváth Mária;

báró muraniczi Horváth Imre, aki 1770-ben tiszántúli kerületi táblai ülnök volt, családja birtokolta a század elején Petőfalvát;

udvardi Kossuth Mihály és neje, báró muraniczi Horváth Leopoldina (*1829 Papp †1913 Szalók); végül

Horváth vagy Muranicz Gedeon (†1873-ban kolerában), felesége Rohonczy Ilka.

(A további magyarországi leszármazottakat Nagy Iván pótlékkötetének 278. oldalán olvashatjuk.)

Gyula várával, ostromával, elestével már sokan foglalkoztak, s több figyelemre méltó tanulmány jelent meg. Bízunk abban, hogy írásunkban sikerült néhány új elemet olvasóink elé tárni, kiegészítve a mások által leírtakat.

MELLÉKLET²⁰

A végrendeletben említett, illetve azzal kapcsolatos személyek

Draskovics György

(*1515, †1587) Zágrábi püspök (1563; később kalocsai majd esztergomi érsek, 1585-től bíboros.

(A legrégebbi horvát nemesi családok egyike, ősi birtokuk Dalmáciában Knin és környékén volt. Onnan települt át Észak-Horvátországba (Zagorje: Trakostyán). A családi hagyomány szerint IV. Béla kíséretével költözött be és telepedett le hazánkban a tatárjárás után.)

Draskovics Gáspár

György testvére, a véghelyek főkapitánya, I. Ferdinánd király tanácsosa. 1569-ben vette feleségül ormosi Székely Katalint.

Kerecsényi László

Eredetileg Zala megyei nemesi családból származott, kiknek Zágráb megyében is voltak birtokaik. Ezeken atyjuk halála után 1557-ben a négy fiútestvér osztozott. 1560-ig Szigetvár kapitánya. Ekkor tették a gyulai vár főparancsnokává, ahol Gyula várát védte a török ellen, melyet végül kénytelen volt feladni. A vár föladásával török fogságba esett, és Nándorfehérváron kivégezték (más adatok szerint fogságban halt meg). Felesége Pekri Lajos özvegye, Báthory Erzsébet volt, aki 1562-ben halt meg Gyulán.

Perényi Gábor

(*1532 †1567) Családja Abaúj vármegyéből származott. Főispán, főkapitány, majd tárnokmester volt, 1563-tól pedig országbíró. Harmincöt évesen halt meg, Sárospatakon temették el. Felesége Ország Ilona. Nevét Tinódi is megörökítette krónikájában.

Melith György

E kihalt nemesi főcsalád szintén Horvátországból származik. Eredetét a horvát Šubić (de Bribir másutt: Brebir) családból vezetik le. A tatárjárás idején, amikor IV. Béla Horvátországba menekült, a Subics család támogatását is élvezte, amit később meghálált. Ugyanezen nemzetségből ered a Zrínyiek törzse is. 1566-ban ő is részt vett Gyula vára védelmében, valamint az átadáskor a föladási pontok megállapításában. Ezek közt szerepelt a szabad elvonulás feltétele is. A törökök azonban a megállapodást nem tartották be. Az elvonulókat megtámadták, s ekkor ejtették foglyul Kerecsényi Lászlót is. 1580-ban még élt, a későbbiekben nincs róla adatunk. Felesége Csaholy (Csáholyi) Anna volt.

Melith Ferenc és János

Nevükről részletesen nem szólnak a korabeli források és a későbbi genealógiák sem.²¹

²⁰ A mellékletben felsorolt személyek adatai részben Nagy Iván sorozatában (1857–1868) olvashatók, részben más forrásokban elszórtan található meg.

²¹ Köszönetünket fejezzük ki Fülöp András régésznek a történeti-régészeti irodalom összegyűjtésében nyújtott segítségéért és a szakmai tanácsaiért. Ezúton köszönjük meg Nikola Kallay úrnak, a Zágrábi Egyetem professzorának a küldött értékes dokumentumokat és adatokat. Ez utóbbiak hivatkoznak az Ivan Bojničić és Friedrich v. Hayer által bemutatott nemesi családok leírására, amelyekből idéztünk.

IRODALOM

ADAMČEK–KAMPUŠ 1976

Adamček, Josip – Kampuš, Ivan: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću. Zagreb, 1976. 61, 96, 129.

BERTÉNYI 1998

Bertényi Iván (szerk.): A történelem segédtudományai. Budapest, 1998. 279.

BOJNIČIĆ 1899

Bojničić, Ivan: Der Adel von Kroatien und Slavonien. Nürnberg, 1899. 68, 125.

DOMOKOS 2000

Domokos György: Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon. Budapest, 2000. 23–24, 26.

FELD 2000

Feld István: A gyulai vár a középkorban. In: Kollár Tibor (szerk.): A középkori Dél-Alföld. Szeged, 2000. 257–280.

HAYER 1899

Hayer, Ivan v.: Der Adel von Dalmatien. Nürnberg, 1899.

ISTVÁNFFY 2003

Istvánffy Miklós: A magyarok dolgairól írt históriája. I/2. Budapest, 2003. 23. könyv 404.

NAGY 1857

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. Pest, 1857. 197.

NAGY 1862

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. Pest, 1862. 634–638.

PAPP 1966

Papp László: Marinith Horváth Ferenc végrendelete. Magyar Nyelv, LXII/2. (1966) 229–230.

PARÁDI 1961–62

Parádi Nándor: A gyulai vár ásatásának építéstörténeti eredményei. Magyar Műemlékvédelem, 3. (1961–62) 135–165, 152–156, 215.

RADVÁNSZKY 1879

Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás. 3. Budapest, 1879. 104–105. (Ez a végrendelet első írásos közlése).

SIEBMACHER–CSERGHEŐ 1893

J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. Bearbeitet von Géza Csergheő. Nürnberg, 1893. 190, 246–247.

VARJAS 1982

Varjas Béla: Paleográfiai útmutató 15–17. századi magyar nyelvű kéziratok olvasásához. Budapest, 1982.

VERESS 1938

Veress Endre (szerk.): Gyula város oklevéltára (1313–1800). Budapest, 1938. Az okiratok száma: 278, 334, 363, 370, 461, 544, 592, 596, 604, 607, 609, 611, 615, 626, 629.

**Ferenc Horváth Marinith, Kommandant des Gyulaer Burges
(1566)**

– László Barkóczy – László Fülöp –

Resümee

Das Studium analysiert das mit Hand geschriebene Testament von Ferenc Horváth Marinith. Im Jahre 1566 war er der Kommandant des Gyulaer Burg. Er hat das Testament unbedingt vor dem Beginn der Bestürmung des ungarischen Burges durch die Truppen des Kaisers Szulejman geschrieben. Die Ungarn mussten den Burg nach einem mehrere Wochen langen Kampf Mangels am Wasser und an Lebensmitteln aufgeben. Der Kommandant ist nicht während der Kämpfe gefallen, sondern er ist laut der zeitgenössischen Quellen an Dysenterie und Malaria gestorben. Marinith stammte aus Kroatien, deshalb werden im Artikel die Schriftweisen seines Namens und die Herkunft seiner Familie analysiert. Der Verfasser beruft sich in chronolischer Reihenfolge auf die Bestürmung und Umstände im Burg. Im Hauptteil wird das Testament wortwörtlich veröffentlicht, und es wird aus dem Standpunkt der Sprachgesichte, Ortographie, Textverfassung und Bedeutungslehre analysiert. Am Ende der Schrift stellt das Verfasserpaar die Nachfolger von Marinith im späteren Ungarn, sowie die Hochadeligen kroatischer Herkunft, die durch das Testament als Vormund der Kinder bestellt wurden, vor. Im Studium geht es auch um die ungarischen und kroatischen adeligen Familien, deren Nachfolger noch heute diese Familiennamen tragen.

Barkóczy László
Kaposvári Egyetem Művészeti Főiskolai Kar
H-7400 Kaposvár, Bajcsy-Zsilinszky u. 10.
E-mail: barkoczy@gmail.com

Fülöp László
Kaposvári Egyetem Pedagógiai Főiskola Kar
H-7400 Kaposvár, Guba S. u. 40.
E-mail: fulop.laszlo@gmail.com